

HATÁRON ÁTNYÚLÓ KAPCSOLATOK

Intézmények

A TANULMÁNY FŐ KÉRDÉSE, hogy milyen módon kapcsolódik be a Magyar Református Egyház a térségben élők életébe, és ennek alapján hogyan járul hozzá a határon átnyúló kapcsolatok fenntartásához. Tehát nem a határ különböző oldalain élők vallásosságát vizsgálom, hanem az egyház mint közösségformáló intézmény szerepét a határon átnyúló kapcsolatokban. A továbbiakban röviden ismertetem az alkalmazott elméleti és módszertani hátteret, a kutatási területet, majd a helyszínen készült interjúk és nyílt kérdéses kérdőívek beemelésével a vizsgálat eredményeit.

Elméleti háttér

„Sokak számára még ma sem természetes az egyház jelenléte a társadalomban: helyét inkább a magánszférában, a személyes életvitel területén akarnák kijelölni. Az egyház lényegéből adódik, hogy evvel nem érheti be: el kell foglalnia az őt megillető helyet a társadalomban, mégpedig avval a küldetésstudattal, hogy szava van az emberekhez, s részt kell vállalnia az emberi társadalom fejlesztésében és jobbításában.” (Horányi 1997: 9)

Hosszú viták folynak arról, hogy a társadalmi szerepvállalás és irányítás alanyi joga-e a mindenkori egyházaknak, vagy meg kell-e maradniuk a magánszférában. Ebben nem foglalnék állást, nem is a feladatomban, az viszont tényként kezelhető, hogy az egyházak az egyéni kezdeményezéseken túl közösségi és intézményes módon meg akarnak jelenni a társadalmi hatóerők hatalmi játszmáiban. Ahogy az egyház történelme sok példát kínál arra, hogy egy adott kor hogyan hatott az egyház életére, gondolkodására (Horányi–Tamás 1997), ezen állítás fordítottja is érvényes: az egyház a történelem során kimagasló módon hatott egy-egy kor, társadalom, közösség eszmevilágára, filozófiai rendszerére, sőt jogrendjére is. A mai magyar (határon inneni és túli) társadalmakban az egyházak, így a református egyház is egyike a legelfogadottabb és legmeghatározóbb társadalmi-kulturális mintáknak, mely saját normák és törvényszerű cselekvések, mint a liturgia, istentisztelet, közös ünneplés nemcsak az összetartozást erősítik, hanem követendő mintát is adnak. Bár az állam és az egyház különválasztásával az egyház elvesztette közvetlen politikai befolyását, működése „szükségszerűen kapcsolódik a közélethez, ennek következtében legalábbis egyes akciói politikai megmozdulásként is értelmeződnek” (Horányi–Tamás 1997: 15).

A református egyház – az egyház lényegéből adódóan, vagy sem; küldetésstudatból, vagy sem – a társadalmi élet szinte minden területén szerepet vállal. Nemcsak a széles körben elfogadott szeretetszolgálatban (értsd: a társadalom peremére szorultak megsegítése, betegek és idősek ápolása, fogyatékosok, mozgássérültek gondozása), hanem a szociál- és egészségpolitikán kívül az oktatásban, kultúrában, médiában is. Az egyes, vallási alapon szerveződő kö-

zösségek óvodákat, iskolákat, felsőfokú intézményeket tartanak fenn, ifjúsági klubokat szerveznek, újságokat, rádiókat működtetnek, s mindebben a társadalom támogatását is maguk mellett tudhatják. Persze ugyanezt megteszik állami és civil szervezetek is, de az egyház lényeges előnye abban áll, hogy pusztán vallási alapon keresztül tud lépni a politikai, nyelvi, sőt (ami esetünkben kiemelten fontos) fizikai határokon is. A vallási identitás és a demokratikus politika összefüggése igencsak aktuális témának számít. Hosszú ideje viták folynak arról, hogy a vallási identitás milyen módon viszonyul a demokráciához, a pluralista társadalmak problémáihoz, a kisebbségi jogokhoz, a diaszpórában élők helyzetéhez. Mindezen viták elérték a vallás politizálódását, *„hogya a vallási identitás egyre közvetlenebbül jelenik meg a közélet porondján: hatalmi tényezőként pedig, a vallás, természetesen a hatalmi harcok szereplőjévé is válik”* (S. Szabó–Grünhut 2010: 7).

A határon túli magyar közösségek esetében – a kiszámíthatatlan, sokszor traumatikus történelmi folyamatok ellenére, vagy éppen ezeknek köszönhetően – az egyház több egy, a helyi közösség társadalmi-szociális szükségleteinek kiszolgálására létrejött intézménynél. A diaszpóralétben az egyház fenntartotta vagy megteremtette azokat a személyes, családi, rokon kapcsolatokot, a migrációnak, a közös szenvedéseknek és a közös reménységnek azokat a hajszálygyökereit (Komoróczy 2000: 39), amelyek lehetővé tették a hatékony együttműködést elsősorban az anyaországgal, de a határ különböző oldalán élő azonos vallású közösségekkel is. Példa erre, hogy *„1974-ben a Magyarországi Református Egyház közreműködésével engedélyt kap a kárpátaljai egyház két fiatal lelkész felkészítésére az egyházon belül”*¹

Széles körben bizonyított tény, hogy a nemzeti önmeghatározás egyik kulcseleme a vallás, melyet három fő elemre lehet bontani: hitre, közösségre és intézményre. A vallásos hitet nevezhetjük látásmódnak, világszemléletnek is, de van ennek egy személyes identitásalkotó szerepe is. Ezen felül a vallás közösséget is teremt. A közösségtudat vonatkozik mind a közös eredetre, a közös célra, tehát egyfajta összetartozás-tudat, amiben benne van a kölcsönös felelősség egymásért és a közös felelősségtudat másokért (Tomka 2011). A református közösségekben – mint a keresztény vallásokban általában – a „felebaráti szeretet” az egyik alappillére a közösségi létnek. Ez a „felebaráti szeretet” viszont nemcsak egy elvont fogalom, hanem feltétele a közéletben való részvételnek, a közösségi struktúrák kialakításának, a társadalmi kommunikációnak, a közösségi, nemzeti tudat ápolásának is. A vallási közösség intézményesített formája az egyház, mely a kialakított normák és struktúrák őrzője, a tagok összefogója, melynek legprominensebb képviselője az egyházi vezető – esetünkben a lelkész.

Kiemelten fontos szem előtt tartanunk, hogy a vallási és politikai/nemzeti közösségeket ugyanazok az egyének alkotják, melyben a morális irányelv a vallás által meghatározott, az egyház által intézményesített, a lelkész által verbalizált és hirdetett. Ekképpen a vallás és az egyház elválaszthatatlan a politikai szerveződéstől, a nemzeti önmeghatározástól, még akkor is, ha alkotmányosan követendő az állam és egyház elválasztásának elve. E hatás kiváltképp fontos a kisebbségi létben, hiszen kisebbséglétben az identitás könnyebben felerősödik (Gereben–Tomka 2001), sokszor a nemzeti ügy képviselője jelenti a rendeltetés, a hivatás elfogadását (Imre 2010).

¹ A Kárpátaljai Református Egyházkerület honlapja. Az Egyházkerület története. <http://refua.tirek.hu/cikk/mutat/akerulettortenete/>

A kutatásról

A vizsgálat során többféle kutatási módszert alkalmaztam. A témával foglalkozó szakirodalom feldolgozása mellett saját kérdőíves adatgyűjtést (a kérdőívet lásd *M2.2. fejezetben*), résztvevő megfigyelést és sajtófigyelést végeztem, valamint mélyinterjúkat (az interjúvázlatot lásd *M2.3. fejezetben*) készítettem a kutatási terület mindhárom oldalán. Interjúalanyaim a helyi református gyülekezetek vezetői, valamint az egyházi oktatási intézmények vezetői közül kerültek ki. A határon átnyúló kapcsolattal rendelkező helyi gyülekezetek kilétének felderítéséhez nagyobb részben az interjúk során szerzett információkból indultam ki, de tájékozódtam a magyarországi, az ukrán és a szlovák magyar nyelvű sajtóból, valamint az egyházi szervezetek honlapjairól is.

Református egyház a magyar oldalon

Magyarországon 1200 református gyülekezet négy egyházkerületben, illetve 27 egyházmegyében él. A kutatási területünk a Magyar Református Egyház közigazgatási besorolása szerint a miskolci központú Tiszáninneri, illetve a debreceni központú Tiszántúli egyházkerületekhez tartozik. Mindkettőnek kiterjedt az intézményi hálózata: iskolákat, szociális intézményeket, írott és sugárzott médiát működtetnek.

A Tiszáninneri Református Egyházkerület 1957-től működik mai közigazgatási formájában, magában foglalja az egervölgyi (hevesi), borsod-gömöri, abaúji és zempléni egyházmegyéket.² A vallási alapú oktatást az egyházkerületben a kutatás idején két óvoda, két általános iskola, egy alapfokú művészetoktatási iskola, illetve két, kollégiumot is fenntartó gimnázium biztosítja. Az egyházkerület 2001 óta ún. szeretetotthon is működtet Miskolcon, ahol 20–20 fő középsúlyos értelmi sérült gondozott bentlakásos, illetve nappali ellátását biztosítják. Az egyházkerület hivatalos lapja a *Sárospataki Református Lapok*. A lapban külön rovata van az egyes egyházmegyéknek, de az egyházkerületen (sőt az országban) kívüli közösségek is minden számban külön rovatban jelennek meg.

A Tiszántúli Református Egyházkerület ugyancsak 1957-től működik mai formájában, és Magyarország legnépesebb kerülete (410 gyülekezetet foglal magában).³ A vallási alapú oktatást az egyházkerületben tíz óvoda, huszonöt általános iskola, két alapfokú művészetoktatási iskola, illetve kilenc, kollégiumot is fenntartó gimnázium biztosítja. Az egyházkerület nyolc egyházmegyéjének felügyelete alá összesen ötven szociális és egészségügyi intézmény tartozik, melyek között akad szeretetotthon fizikai és/vagy szellemi fogyatékosok számára, pszichiátriai ellátás, idősek otthona és átmeneti otthon szenvedélybetegek részére is. Az egyházkerület ezeken kívül négy *konferencia-központot is létesített*. Az egyházkerület hivatalos lapja *Református Tiszántúl* címmel jelenik meg.

Mindkét egyházkerületben működik egy-egy, az egyházi vezetők képzését biztosító felsőfokú intézmény, a Sárospataki Református Teológiai Akadémia, illetve a Debreceni Református Hittudományi Egyetem. Interjúalanyaim elmondása szerint ezek az intézmények lehetőséget adnak a szlovákiai, de főként az ukránai magyar református lelkészek képzésére is, hiszen a református teológia magyar nyelvű oktatása Szlovákiában csak egy helyen, Ukrajnában pedig egyáltalán nem biztosított. Ezzel a határon átnyúló együttműködés és kapcsolatfenntartás is megalapozódik.

² A Tiszáninneri Református Egyházkerület hivatalos honlapja. <http://www.tirek.hu/cikk/mutat/a-kerulet-tortenete/>

³ A Tiszántúli Református Egyházkerület hivatalos honlapja. <http://ttre.hu/egyhazi/kerulet/a-kerulet-tortenete>

A két egyházkerület 2005-től közösen működteti az Európa Rádiót, melynek műsorstruktúrája alapvetően közszolgálati, helyi és regionális jellegű, és természetesen mindenekelőtt református szellemiségű és értékrendű.⁴ A heti rendszerességgel jelentkező rovatokban kiemelten kapnak helyet a határon túli hírek, események, így folyamatos kapcsolattartást teremt a hazai és külföldi közösségek között.

A határon túlra fókuszáló műsorok szerkesztését a rádió nemzetközi pályázati forrásból finanszírozza, ami nemcsak a műsorok elkészítését támogatja, hanem a határon átívelő közös munkát is. Az EGT és Norvég Finanszírozási Mechanizmus által támogatott „Határon átnyúló együttműködés fejlesztése a magyar–ukrán határtérségben” pályázati program keretében az Európa Rádió „*Határok nélkül*” rádióműsorok készítése és sugárzása magyar–ukrán együttműködésben c. pályázata 2009 novemberében 3 millió 819 ezer forintos támogatást nyert el a VÁTI Magyar Regionális Fejlesztési és Urbanisztikai Nonprofit Kft.-től. A projekt az Európa Rádió és a beregszászi református egyházközség által működtetett Sion Rádió részvételével valósult meg, és Nyíregyháza–Záhony, valamint Beregszász vételkörzetében kb. 25 ezer főhöz ért el.⁵

Református egyház a szlovák oldalon

2001-ben a népszámlálási adatok szerint 109 735 református személy élt Szlovákiában (tíz év alatt 25 ezerrel nőtt a számuk),⁶ a magyar reformátusok száma 95 és 100 ezer közé tehető.⁷ A Szlovákiában élő reformátusok 13–14 százaléka szlovák.⁸ A Szlovákiai Református Keresztyén Egyház egyetlen egyházkerületbe tömörül, melyet kilenc egyházmegye alkot 204 anya-, 103 leányegyházközséggel és 59 szórványgyülekezettel. A Nagymihályi és az Ondava–hernádi Református Egyházmegye a szlovákok kezdeményezésére mint szlovák ügyviteli nyelvű egyházmegye jött létre 1996-ban. „Az SZRKE szabályozása szerint ezek az egyházmegyék területi autonómiát élveznek, illetve területi elhelyezkedéstől függetlenül bármelyik szlovákiai református gyülekezet kérheti a szlovák ügyviteli nyelvű egyházmegyékhez sorolását.”⁹

Az egyház iskolákat és szociális intézményeket működtet, illetve havilapot ad ki *Kálvinista Szemle – Kalvínske hlasy* címmel. A Szlovákiai Református Keresztyén Egyház öt alapiskolát, két gimnáziumot és egy óvodát tart fenn. 1990 óta Komáromban, 1992-ben indult Kassán a katechétaképzés¹⁰, 1994-től folyik a teológusok képzése is (előbb a komáromi Calvin János Teológiai Akadémián, majd a Selye János Egyetemen). Ma az egyházi vezetők felsőfokú képzésére a pozsonyi Selye János Egyetem Református Teológia Karán nyílik lehetőség nappali és levelező tagozaton. Itt évente 40 hallgató alapképzésben, 15 hallgató összevont alap- és mesterképzésben, 4 hallgató pedig doktori képzésben részesül.

⁴ Az Európa Rádió honlapja. <http://www.refradio.eu/radio/euradio/index.php/galeria/mutat/i/2>

⁵ A kutatás első szakasza (2010. május 1. – 2010. augusztus 31.) idején összesen 14 „*Határok nélkül*” c. rádiós magazinműsor, 14 „*Esélyt adunk*” c. rádiós magazinműsor, illetve 168 „*Határ menti hírek*” rádiós hírblokk készült el és került sugárzásra.

⁶ A 2011-es népszámlálási adatok szerint a szlovákiai reformátusok száma 98 797 főre csökkent; a magyar anyanyelvű reformátusok számára vonatkozó frissebb adat a tanulmány írásakor nem volt publikus.

⁷ A Szlovákiai Református Keresztyén Egyház honlapja. <http://www.reformata.sk/egy hazunk/>

⁸ Háttérinformációk a szlovákiai reformátusok csatlakozásához, 2001. 07. 06. http://www.majus22.org/cikk.php?ID_cikk=107

⁹ Uo.

¹⁰ katechéta – lelkipásztori munkatárs, általában hitoktató, aki nem magánemberként, hanem az egyház hitének hivatalos képviselőjeként tanít

het.¹¹ Az egyetem honlapja szerint az itt tanuló diákok többségben szlovákiaiak, de érkeznek magyarországi, romániai diákok is, sőt korábban még Ukrajnából, Horvátországból és Hollandiából is jöttek tanulók. Az oktatás magyarul és szlovákul zajlik.¹²

Református egyház az ukrán oldalon

A Kárpátaljai Református Egyházkerület három egyházmegyét foglal magába, a Beregi, a Máramaros–ugocsi, illetve az Ungi Egyházmegyéket. A szocializmus idején Ukrajnában a református egyháznak nem volt jogi státusza. Az engedélyezett egyházi szolgálat csak az istentiszteleteket, a keresztelést és a temetést foglalta magában. Külső kapcsolattartásra a 70-es évekig gyakorlatilag semmilyen lehetőség nem volt, a lelkészek száma megcsappant. A kommunizmus bukását követően az egyház újraéledt, 1990-ben az állam jogi személynek ismerte el az egyházat.¹³ Ma az egyház négy gimnáziumot, számos szociális intézményt működtet, és egy rádiót Sion Rádió néven. Helyi magyar nyelvű felsőfokú képzésre viszont nincs lehetőség. 2011-ben a Sárospataki Református Teológiai Akadémia és a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola közös képzést indított katechéta-lelképásztori munkatárs szakon, Beregszászon, levelező tagozaton 39 hallgató részvételével.¹⁴

A Sárospataki Református Teológiai Akadémia (továbbiakban SRTA) munkatársa elmondta:

„Ennek az egyházkerületnek a nagy része határokon túlra is nyúlt, meghatározó reformátusság, magyar reformátusság került a határ másik oldalára. (...) Amint a kapcsolatok megerősödtek a rendszerváltás után Sárospataknak különösen is nagy szerepe volt a Felvidék lelképásztorainak képzésében egészen komolya arányban. A mai napig a magyarlakta területek, Kárpátalja, reformátusságának lelképásztorokat hosszú ideig kizárólag Sárospatak képzett a '70es évektől, és most már Debrecen és Sárospatak vesz részt ebben a képzésben. (...) Ebben egy érdekes színfolt – mi úgy érezzük, hogy egy történelmi küldetés történt a tavalyi évben – elindíhattuk a katechéta – lelképásztori munkatárs szakunkat a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán, egy kihelyezett képzést akkreditáltunk. (...) Tervünk az egyházi oktatás alapjait lerakni, majd azt a saját útjára engedni.” (az SRTA munkatársa)

Az egységes Magyar Református Egyház

A Kárpát-medencei református egyházak folyamatosan törekedtek az egységes intézményi keret elérésére. Először 1881-ben egyesült az öt kárpát-medencei református egyház, de a trianoni békeszerződés a határok újrendezésével az egységesített egyházat is újra feldarabolta. Az egyes államokban működő egyházak liturgiai és egyházi jogi szempontból is különböző módon fejlődtek. 1990 után sorban alakultak a reformátusok együttműködését támogató,

¹¹ A Selye János Egyetem Református Teológia Karának honlapja. <http://www.selyeuni.sk/frt/>

¹² A Selye János Egyetem honlapja. <http://www.selyeuni.sk/index.php/hu/karok/reformatus-teologiai-kar.html>

¹³ A Kárpátaljai Református Egyházkerület honlapja. <http://refua.tirek.hu/cikk/mutat/koszontjuk-megujult-portalunkon/>

¹⁴ A Sárospataki Református Teológiai Akadémia honlapja. Katakéta-lelképásztori munkatárs szak indult Beregszászon, 2011. 10. 04. <http://www.srta.tirek.hu/hir/mutat/310/>

a magyar reformátusság egységét hirdető szervezetek (1991 – Magyar Reformátusok Világszövetsége, 1995 – Magyar Református Egyházak Tanácskozó Zsinata). 2004 nyarán létrehozták a Kárpát-medencei Magyar Református Generális Konventet (röviden Generális Konvent), mint újfajta együttműködési formát: a Magyar Református Egyház egységét szolgáló tanácskozó és javaslattevő testület, melynek tagjai(?) a Kárpát-medencei magyar református egyházak, egyházkerületek és egyházmegyék mindenkorai törvényesen megválasztott hivatalban lévő elnökei. A Generális Konvent nem állami szabályozás alatt működő egyesület vagy alapítvány, hanem belső egyházi törvények és megállapodások alapján működik.

„A Magyarországi Református Egyház 2005. május 26–27-i zsinati ülészakán történelmi döntést hozott: az egyházi alkotmányban rögzített egyháztagságot a Zsinat kiterjesztette a világ különböző részein élő magyar reformátusokra. Ezzel (...) jogi formában is megerősítette a magyar református hívek egységét.”¹⁵

Az egységes Magyar Református Egyház új.raalapításának gondolata egy közös Református Egyházi Alaptörvény megalkotása révén a Generális Konvent 2005. július 7–8-i debreceni ülésén merült fel. A magyar református egyház határon átívelő jellegét bizonyítandó 2009. május 22-én Debrecenben az Alkotmány elfogadásával megalakult az egységes Magyar Református Egyház a magyarországi református egyházkerületek, az erdélyi, a királyhágó-melléki, a délvidéki és a kárpátaljai magyar református egyházrészek egyesítésével. A zsinat ülésén az egyes egyházrészek alkotmányjogi egységét mondták ki. A Szlovákiai Református Keresztyén Egyház nem csatlakozott az új szervezethez, mert a szervezet többnemzetiségűnek tekinti magát

Az egyesítés egy történelmi helyzet visszaállítását kísérelte meg. Van, aki úgy gondolja, történelmi sebeket orvosol.

„Létrehoztunk egy közös alkotmányt, ezt a közös alkotmányt aláírtuk, és ezernyolcszáznyolcvanban volt egy Magyar Református Egyház a Kárpát-medencében, és mi úgy éreztük, hogy eljött az az idő, amikor ezt helyreállíthatjuk úgy, hogy nem az országhatárookra tekintünk, hanem az egységes kultúrára, múltra, közös hitvallásra, hitbeli alapokra. Azóta egy egyházként funkcionál, közös szervezeti struktúrák kialakítása van most folyamatban. Komoly szemléletmódbeli váltás volt és bizonyos történelmi sebek helyrehozása. Ettől mindenképpen erősödött az egyház.” (az SRTA egyik vezetője)

Egyház, identitás és határon átnyúló kapcsolatok

Az egyház határon átnyúló kapcsolatokban játszott szerepét a következő metszetekben lehet láttatni:

A szolgáltató egyház

A posztmodern időkben az egyház mint társadalmi intézmény identitásválságba került. Bár a vallás jelentős húzóerőt képvisel, ennek hozama a társadalmi-történelmi konfliktusok hatására megcsappant, az egyház jelentősen veszített

¹⁵ A Kárpátaljai Református Egyházkerület honlapja. Az egységes Magyar Református Egyház felé, 2010. 05. 17. http://www.majus22.org/cikk.php?ID_cikk=33

népszerűségéből. Ennek okát nem egyszerűen a szekularizációban, a világ demisztifikációjában leljük. A társadalom nem a vallástól mint koncepciótól fordult el, ezt bizonyítja a különböző új vallási mozgalmak iránt világszerte tanúsított növekvő érdeklődés is. Gazdasági megvilágításba helyezve egy új oldala merül föl e kérdésnek. Profanizáljuk a témát, és tekintsünk az egyházra mint piaci szereplőre. Mint minden szolgáltatónak, a református egyháznak is célja a lehető legtöbb „kliens” (esetünkben egyháztag) bevonása. Ennek érdekében viszont meg kell küzdenie az erősödő konkurenciával. A vetélytársak alatt nem csak a hasonló szolgáltatást nyújtó intézményeket kell érteni. A református egyház nem a többi létező vagy kialakuló egyház és vallási mozgalom javára veszti el követőit. Sokkal inkább nehéz az évtizedek, sőt évszázadok óta ugyanazt az arculatot mutató intézménynek megszólítani az egyre változó világnézetű és igényű közönségét, főként a fiatalabb generációt. Ennek érdekében – marketingkifejezéssel élve – a református egyháznak újra kell gondolnia a *brandjét*. Ezt felismerve a református egyház az elsődleges „terméke” (esetünkben a lelki szolgálat) mellett különféle szolgáltatásokat nyújt. A közönség heterogenitására reagálva, és valószínűleg az egyház univerzalitását is szem előtt tartva, a református egyház újszerű, kiegészítő programokkal és szolgáltatásokkal igyekszik elérni minden kor- és társadalmi csoportot és kielégíteni ezek szociális, kulturális és nem utolsósorban hitéleti igényeit. Ekképpen az egyházi misszió égisze alatt gyerekeknek, fiataloknak, kismamáknak, egyedülállóknak, időseknek, betegeknek, árváknak, kirekesztetteknek (és még sorolhatnánk) szervez klubokat, önképzőköroket, tábortakat, kirándulásokat, találkozótakat, kulturális és szabadidős programokat, számukra működtet kollégiumokat, intézeteket, otthonokat, nyújt morális és/vagy anyagi támogatást, tanácsadást. Mindezekbe bárki bekapcsolódhat világnézeti, vallási vagy éppen földrajzi korlátok/határookra való tekintet nélkül.

Az egyház új feladatainak szükségességét hangsúlyozzák a felsőfokú képzést biztosító egyházi intézmények is. A Sárospataki Református Teológiai Akadémia három szakon elindított képzése közül csak egy foglalkozik a teológiai oktatással, lelkipásztorok képzésével. Ezen kívül az egyetem lelkipásztori munkatársakat is képez valamint kiemelt figyelmet fordít a közösségszervezésre is. Az akadémia közösségszervezői képzése négy szakirányban indult el 2010-ben. Ezek közül egyik az általános közösségszervezéssel, kommunikációval, marketinggel foglalkozik, egy a roma közösségek szervezésére fókuszál, egy másik az egyházzenei rendezvények, programok, képzések szervezésére összpontosít, míg a negyedik a diakónia, szeretetszolgálat és szociális munka fele orientálódik.

Az állampótló egyház

Kapcsolati hálójából, anyagi háttéréből és világszemléletéből adódóan a református egyház számára egyértelműen következik olyan feladatok ellátása, amelyeket hagyományosan állami felelősségnek tekinthetünk. Ily módon az egyháznak kiemelt szerepe van a nevelésben-oktatásban, a kulturális élet fenntartásában, a szociális ellátórendszer kialakításában. Mi több, az egyház olyan helyekre is elér szolgáltatásaival, ahová az állam nem ér vagy nem érhet el.

„Ezek a régiók borzasztóan kiszolgáltatott és elhagyatott területekké válnak, itt szükségük van a közösségeknek – nyilván – a megtartásra. Pluszforrások nem lesznek sem kormányzati, sem egyéb szinten, azonban az egyházak ott vannak, és bizonyos funkciókat át kell vállalnunk, akár a közösségszervezésnek az egyháztól független formáiban. Amiben természetesen megvan a református identitás, de nem ugyanabban az egyházi, gyülekezeti struktúrában gondolkozunk. Egészen konkrétan: kultúrházak működtetése, különböző programok szervezése, szociális ellátórendszer kisebb térségekben való kialakítása.” (az SRTA egyik vezetője)

Emellett az egyházi szervezetek a politikai és diplomáciai terhektől függetlenül léphetnek át országhatárokat, sűrű kapcsolathálójuk révén közelebbi és pontosabb képet kaphatnak az egyes területek, közösségek igényeiről. Így gyorsabban és hatékonyabban is érik el őket. Az egységesített Magyar Református Egyház ehhez nemcsak közös értékeket és szemléletmódot szolgáltat, hanem egy közös intézményi keretet is létrehoz, közös történelemre, hagyományokra, nyelvre épít, közös szimbólumokat (címer, egyesülés napja, szertartások, dalok, szövegek) használ. Ennek alapján mintegy államok határán újraszülető államot képvisel.

Az egyház mint identitásformáló elem

„A másként gondolkodás (annak ténye vagy tudata) az ember világ- és önértelmezési lehetőségeinek a tudatosságot megőrizni képes módszere, amely módszer egyetlen méltó lehetőséggé szűkül az ön-nön létét a kinyilatkoztatás és létbe vésettség észlelése alapján meghatározó ember számára. A meghatározásnak ez a folyamata lényegében navigációs feladat, ahol a tájékozódás sikere nagyban egy személyiség-specifikus szextáns, az identitás helyes használatán múlik. Az identitás öntudattá szilárdulása ezért a navigációs készség elvesztésével jár.” (Béres 2000: 27)

Az egyház szerepe az identitásformálásban, a magyar identitás öntudattá alakításában és megtartásában interjúalanyaim szerint megkérdőjelezhetetlen. A megkérdezett lelkészek a határ különböző oldalain egyetértenek abban, hogy az egyháznak kohéziós szerepe van, összetartja az országhatáron belül és ezen kívül élő magyarságot, erősíti nemzettudatukat.

„Ezt a helyi kontextus jelentősen befolyásolja, hogy ki milyen mértékben tud ebben az egységben [egységes Magyar Református Egyház] részt venni. A realitáshoz hozzátartozik, hogy akár Felvidékre akár Erdélyre gondolok, nagyon nagy az asszimiláció. Nagyon nehéz megőrizni és ápolni azt a kisebbségi helyzetet, ami hosszú ideig sikerült. Ez egy felfokozott veszély, vagy legalábbis egy új helyzetet jelent. Veszély a magyarságra nézve, mert ez egy szomorú tény, de az egyházra nézve is.” (az SRTA munkatársa)

Interjúalanyom elismeri, hogy az egyháznak bizonyosan célja az egyesítés révén a megtartó, visszatérítő misszió, valamint

„...az is cél, hogy a magyar identitást erősítse a határon túl (...) elsősorban ez is benne van. Vagy inkább másodsorban, hiszen az egyháztest egysége az elsődleges, ami nem az evilági, hanem a transzcendens, az egyistenhit felé orientál.” (uő)

Jellemzően „testvérként” utalnak a határ különböző oldalain élő közösségekre: „az egyházak már a rendszerváltás előtt is mindent megtettek, hogy ápolják a kapcsolatokat a határon túl élő magyar testvérekkel. Az egyes gyülekezetek között nyilván a rendszerváltás után erősödött fel inkább. Létrejötték testvértelépülési kapcsolatok”. Egy másik magyarországi lelkész szerint: „összetart az anyanyelv, a keresztyén, azon belül a református hit, a közös múlt, a történelem”. Ugyanakkor a nacionalizmus nem csak a pozitív identitáserősítő kontextusban érhető tetten, megjelennek az

etnocentrista utalások is: „elválaszt az országhatár, bár átjárható, és a jelenkori történelem. Északi szomszédaink nem híresek barátságukról” – teszi hozzá ugyanaz az interjúalany.

A magyarországi lelkészek szerint – összhangban a fent leírtakkal – a kisebbségi létben élők magyarságtudata erősebb. „A határontúli emberek magyarságtudata sokkal erősebb, mint az anyaországban élőké” – mondja az egyik interjúalany. „Vannak [lelkészek], akik átmentek Ukrajnába dolgozni (...) Nekik jobb helyzetük van, mert más az emberek lelkülete, lehet, hogy a kisebbségi lét miatt” – fogalmaz egy másik.

A határ úgy fizikai, mint szimbolikus értelemben is él az itt élők tudatában, a megkérdezettek szerint a vallás mint a magyar identitás egyik alapeleme, az egyik fő eszköze a határok áthidalásának.

„A felvidékkel kapcsolatban az átjárható határ munkalehetőséget adhat a település és a régió lakóinak, ami megfelelő menedzselés hiányában elég gyenge a mi régióinkban. A kárpátaljaiakkal pedig a határ, ami elválaszt, mert nehézkes az átjárás. Ami összeköt a magyarságunk és a hitünk, közös ünnepek.” (magyarországi lelkész)

Egy szlovákiai magyar lelkész pedig így vélekedik:

„Ma a határ nem fizikailag létezik, hanem létezik bennünk is. Mindenütt van előítélet, ahol népek találkoznak, ott előítélet is van, de én azt hiszem, ezeket le lehet bontani, még ha nehezebben is, mint a fizikai határokat. Viszont ha valaki átmegy, és keresi a régi szép értékeket, ezek a határok egy pillanat alatt lebomlanak. Mert kiderül, hogy ugyanazokat az énekeket énekeljük, mint ők, ugyanazt az igehirdetést használjuk, tehát ha egy kicsit mélyebbre ásunk, és nem felületesen gondolkodunk, akkor, azt hiszem, hogy nagyon mély az a közös múlt, amelyből táplálkozunk mi is és ők is.”

Vallási közösségek és határon átnyúló kapcsolatok

A magyar–szlovák határ eltörlése előrelépés volt, de csak fizikai értelemben. „A határt hiába bontották le, az emberek fejében ugyanúgy él, és identitásuknak fontos része a határmentiség” – fogalmaz az egyik interjúalany az uniós csatlakozás kapcsán. A mentális határok megszüntetésének egyik eszköze a folyamatos kapcsolattartás, az együttműködések intézményesítése. Interjúalanyainktól megtudtuk: ennek létfeltétele a személyes kapcsolati háló, melynek csomópontjai a vallási vezetők: „úgy tapasztalom, a személyes kapcsolattartás az egyetlen, ami az összetartozást erősíti”. A személyes kapcsolatháló kialakításában kiemelt szerephez jutnak a felsőfokú oktatást nyújtó egyházi intézmények, esetünkben a Sárospataki Református teológia, valamint a *Debreceni* Református Hittudományi Egyetem. Ez a két intézmény biztosítja nemcsak a magyarországi, de az ukrajnai és nagyszámú szlovákiai magyar református lelkész képzését.

„Óriási törést jelentenek a trianoni határok, hiszen ennek az egyházkerületnek [volt Tiszántúli Egyházkerület] a nagy része a határokon túlra is nyúlt. Egy meghatározó reformátusság, magyar reformátusság került a határ másik oldalára a trianoni döntések következményében, és ez nagy vesztesége volt a Református Egyháznak. Amint a kapcsolatok megerősödtek a rendszerváltás után, Sárospataknak különösen nagy szerepe volt, és mind a mai napig a magyarok területeknek, Kárpátalja reformátusságának lelkipásztorokat hosszú ideig Sárospatak képzett a '90es évektől, és most már Debrecen és Sárospatak.”

Az egyetemi évek alatt kiépült kapcsolatháló pedig megmarad a Magyarországon maradó és az Ukrajnába, Szlovákiába (vissza)menő lelképásztorok között. Ha a személyes kapcsolathálót sikerül mozgósítani, termékeny kulturális-szociális együttműködéseknek válik alapjává. Közös rendezvényeket, vetélkedőket, ünnepeket szerveznek, és kölcsönösen segítik a hátrányos helyzetűeket. Ez az a pont, ahol a határok megnyitása már jelentős különbség. Ukrajna esetében, bár léteznek személyes kapcsolatok, sokszor a határátlépés adminisztratív nehézségei miatt azok nem tudnak kiteljesedni.

Kivétel nélkül minden megkérdezett úgy gondolja, hogy az egyháznak feladata a határ közelségéből fakadó különleges helyzettel foglalkozni, az itt élők életminőségén javítani, a határok esetleges negatív hatása okozta problémákat elhárítani. *„Azt gondolom, hogy az egyház az egyetlen olyan szervezet, mely a legátfogóbban ismeri az átlagemberek életét, életének kérdéseit, problémáit. Így az egyháznak kellene lennie az egyik legfontosabb szociális hálónak”* – nyilatkozik egy lelkész. Egyik kérdőíves válaszoló így ír: *„A mi szolgálatunk a szociális segítségnyújtás lehet, amit végzünk is (gyűjtés rászorulóknak, beteglátogatás, segítségnyújtás). Esetleg ilyen szociális segítő hálózat létrehozása jöhet még szóba, ami akár a határokon is átívelhet.”*

Egy megkérdezett megfogalmazza azt is, hogy az egyháznak nem elég a hitélettel foglalkozni, ennél nagyobb szerepet kell vállalnia: *„a Szentlélekre van leginkább szükségünk, de felzárkózató programokra a turizmus területén, és a helyi kisebbségek problémáira választ adó emberekre is”.*

Összefoglalás

A kutatás során alapfeltételezéseink beigazolódtak, a magyar–szlovák–ukrán hármashatár vidékén működő református egyház szerepköre messze túlmutat az itt élők hitéleti igényeinek kielégítésén. A kutatás eredményei három fő tézisben fogalmazhatók meg.

1. Az egyház átvállal olyan feladatokat, amelyeket az államnak nem áll módjában teljesíteni.
2. A magyar–szlovák–ukrán hármashatár vidékén működő református gyülekezeteknek határokon átívelő identitásformáló-identitásmegőrző szerepük van.
3. Az egyház feladatának érzi egy határokon átnyúló tudástranszfer-hálózat kiépítését és megőrzését.

Irodalom¹⁶

- Béres Tamás (2000): Felekezeti stratégia a nemzeti identitás megőrzésének terén. In Glózer Rita – Hamp Gábor – Horányi Özséb (szerk.): *A vallások és az európai integráció*. Budapest: Balassi Kiadó – Magyar Pax Romana – Országos Főrabbi Hivatala.
- Gereben Ferenc – Tomka Miklós (2001): *Vallásosság és nemzettudat*. Vizsgálódások Erdélyben. Budapest: Teleki László Alapítvány – Corvinus Kiadó.
- Glózer Rita – Hamp Gábor – Horányi Özséb (szerk.) (2000): *A vallások és az európai integráció*. Budapest: Balassi Kiadó – Magyar Pax Romana – Országos Főrabbi Hivatala.

¹⁶ Az interneten elérhető hivatkozások utolsó letöltésének dátuma a kézirat lezárásának időpontja: 2014. 12. 14.

- Horányi Özséb (szerk.) (1997): *Az egyház mozgástereiről a mai Magyarországon*. Budapest: Vigília.
- Horányi Özséb – Tamás Pál (1997): A társadalmi konfliktusok és az egyház. In Horányi Özséb (szerk.): *Az egyház mozgástereiről a mai Magyarországon*. Budapest: Vigília, 11–19.
- Imre László (2010): *Új protestáns kulturális önszemlélet felé*. Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója.
- Komoróczy Géza (2000): *Holocaust. A pernye beleég a bőrünkbe*. Budapest: Osiris.
- Megállapodás a Magyar Köztársaság Kormánya és Ukrajna Miniszteri Kabinetje között az állampolgárok utazásának feltételeiről. *Magyar Közlöny*, 141. sz., 2003. december 10. <http://www.kozlonyok.hu/nkonline/index.php?menuindex=200&pageindex=kozltart&ev=2003&szam=141>
- S. Szabó Péter – Grünhut Zoltán (szerk.) (2010): *Vallás, politika, identitás*. Pécs: Publikon Kiadó.
- Tomka Miklós (2011): *A vallás szerepe az interkulturális kommunikációban. Vallásföldrajz és a vallási kultúrák regionalitása*. Uniworld Közhasznú Egyesület. http://www.phil-inst.hu/uniworld/kkk/rel/geogr/tomka_3.htm

Honlapok

- Európa Rádió. <http://www.refradio.eu/radio/euradio/>
- Kárpátaljai Református Egyházkerület. <http://refua.tirek.hu/>
- Magyar Református Egyház. <http://www.reformatus.hu/>
- Sárospataki Református Teológiai Akadémia. <http://www.srta.hu/>
- Selye János Egyetem Református Teológia Kar. <http://www.selyeuni.sk/>
- Szlovákiai Református Keresztyén Egyház. <http://www.reformata.sk/>
- Tiszáninneri Református Egyházkerület. <http://www.tirek.hu/>
- Tiszántúli Református Egyházkerület. <http://www.ttre.hu/>